

BERÉNYI MARIANNA

ALULRÓL JÖVŐ MÚZEUMALAPÍTÓK

A KÁDÁR-RENDSZER CIVIL

KEZDEMÉNYEZÉSRE LÉTREJÖVŐ MÚZEUMAI

TA legtöbb múzeum genezise visszavezethető egyetlen emberhez, családnhoz, kisebb csoporthoz, amely természetes velejárója, hogy az alapító(k) személye része lesz az intézmény identitásának. Elegendő csupán Széchényi Ferencre, a váci Tragor Ignácra, a szekszárdi Wosinsky Móra vagy a debreceni múzeum alapítójára, Déri Frigyesre gondolnunk. Az adományozó, a múzeumalapító, a múzeum elindításán fáradozó főurak, egyházfők, polgárok alakjai, szándékaik évtizedekre, sőt hosszabb időre is meghatározhatják egy-egy intézmény működését, kiteljesedését, döntéseit, rítusait. A gyűjtemény alapjait lefektető adományozó személye iránti tisztelet, végrendeletének ereje, a leszármazottak figyelme átbillent válságos időszakokon, segít egyben tartani a gyűjteményt, megőrizni az intézmény arculatát, még olyankor is, ha a történelem viharai úgy hozzák, hogy emlékezetük háttérbe szorul. Figyelemre méltó ebből a szempontból, ahogyan Magyarországon a rendszerváltás után vagy a megyei múzeumi rendszer megszűnések az intézményi arculat újraformálásakor előtérbe kerültek a múzeumok szülőatyjai. A váci múzeum 1990-ben vette fel Tragor nevét, a szekszárdi Béri Balogh Ádám nevét hagyta el ekkor a létrehozó kedvéért. Győrben 2013-ban tértek vissza az alapító, Rómer Flóris nevéhez, Debrecenben pedig a nemrég megnyílt új állandó kiállítás egyik fő szempontja volt a Déri-hagyaték mind teljesebb bemutatása.

a múzeumok
szülőatyjai

TA sok hasonló, akár az ország és a kontinens határain túlra is kiterjeszthető példatár helyett inkább vizsgáljuk meg a téma fonákját. Mi történik akkor, ha egy múzeum, gyűjtemény, kiállítóhely mögül elvesznek az intézménytörténet alakjai? Ha a hagyaték, a létrehozó szándéka már az alapítás idején eltűnik, nem emelkedhet ki a kortárs közemlékezetből, nem válhat az intézmény és a fenntartó közösség identitásának részévé? Mivel jár, ha az állam számára a civil kezdeményezés nem

érték, sőt inkább kellemetlenség, és mi történik, miután az egyéni kezdeményezéseket elnyelő rendszer múlik ki? Hova vezet, ha a település életét, múltját, tárgyi emlékeit bemutató gyűjtemény létrehozója halála után előbb „egy öreg tanítónak”, majd köddé válik a közösség emlékezetében? Van-e jövője az olyan intézményeknek, amelyeket a népakarat helyett a pártakarat hozott létre? Egy elgondolkodtató válasz a Kádár-korszakban nagy számban alapított kismúzeumok, tájházak történetében, sorsában rejlik!

¶ Magyarországon az 1945-öt követő időszakban a korábban nagy hagyománnyal bíró társadalmi önszerveződések gyanússá, feleslegessé, sőt üldözendővé váltak. Bár az 1949-es alkotmány biztosította az egyesülési jogot, az állampárt jobb szeretete a társadalmat, a gazdaságot és a kultúrát maga irányítani. Amellett, hogy 1959-ben az alapítványt mint intézményt megszüntették, a háború előtti alapítványi vagyonokat államosították, az egyesületek működését lehetővé tették. Az ezzel kapcsolatos törvényeket többször is szabályozták, de az intézmények működését folyamatosan ellenőrizték. Annak ellenére, hogy Magyarországon a nyolcvanas évek vége előtt legálisan csak a hatalom által kontrollált szervezetek létezhettek, mindig voltak olyan kezdeményezések, amelyek az önkéntes társadalmi felelősségvállaláson alapultak.

¶ Különlegesnek mondható az 1985-ben megnyílt Szombathelyi Képtár története (*MúzeumCafé* 45., 2015/1). A szocializmus egyik legfontosabb múzeumi jellegű beruházása nem párthatározatnak köszönhette születését, hanem létrehozását a Szombathelyi Képtárépítő Egyesület kezdeményezte,

Hova vezet, ha a település életét, múltját, tárgyi emlékeit bemutató gyűjtemény létrehozója halála után előbb „egy öreg tanítónak”, majd köddé válik a közösség emlékezetében? Van-e jövője az olyan intézményeknek, amelyeket a népakarat helyett a pártakart hozott létre?

amelynek utódja a rendszerváltás után is támogatta a megyei múzeumhoz tartozó intézmény működését, rendezvényeket szervezett, hozzájárult a kiállításokhoz és a könyvtár működéséhez. Az intézmény létrehozását nem csupán lokálpatrióta célok vezérelték, a koncepció megfogalmazói olyan intézményről álmodtak, amely alkalmas arra, hogy helyi kiindulópontonra építve mutassa be a magyarországi képzőművészet 20. századi történetét.

¶ A Szombathelyi arculatát is meghatározó művészeti intézményhez képest azonban jellegzetesebbek voltak azok a kezdeményezések, amelyek a Kádár-rendszerben elfogadott „hazafiságon” alapultak. Márta Ferenc kémikus, az MTA korabeli főtitkára 1978-ban a ma is élő *Honismeret* című lap hasábjain *Táj, nép és történelem* című szövegében fejtette ki a közösségi hálózatokkal, a szocialista nemzettel, a cselekvő hazafisággal kapcsolatos gondolatait. „Szocialista hazafiságunk szilárd alapját, saját munkánkkal szerzett eredményeink képezik, ezek erősítik nemzeti egységünket, öntudatunkat. (...) A hazafiság, a nemzeti öntudat gondolata legnemesebb eszméink közé tartozik. De nem tekinthetjük valamiféle nagyon szép, erkölcsi, etikai eszményképnek, amelyet csak legfeljebb megközelíteni lehet, de elérni, valami »nagyot« tenni érdekében csak a kiválasztottaknak lehet. A cselekvő hazafiság számunkra a szocializmus iránti elkötelezettséget jelenti.” Ugyanitt Csatári Dániel, egyetemi tanár, történész a történeti tudat és a szocialista hazafiság kölcsönhatásáról elmélkedett a honismereti mozgalmak vetületében. Már önmagában érdekes, hogy az ellentétes vélemények összecsapásának gyűjtőpontját a következő kérdésben fogalmazta meg: „szocialisták vagyunk-e vagy hazafiak?” Leninen, Marxon, Engelsen és Kádár Jánoson alapuló okfejtése egyik eleme, hogy a szülőföld első ízben elégti ki természeti kincseivel és szépségeivel a dolgozó osztályok igényeit. A szülőföldszeretet, a nemzeti hagyományok ápolása, a lokálpatriotizmus az internacionalizmussal karöltve – ahogy fogalmaz – már az osztálytársadalmakban is nagy tettekre sarkallt, de történelemformáló erejének akadálytalan kibontakozására csak a szocialista társadalomban van lehetőség.¹

szocialista
hazafiság

[1] A *Honismeret* 1978. 5–6. számában olvasható szövegek többsége az Országos Honismereti Akadémia nyomán a szocialista hazafiságra reflektál.

a folytonosság
érzése

¶ Hogy a vasfüggönyön túl merre haladt ez a fajta diskurzus? Érdemes a szocialista tudósok gondolatait összevetni a kortárs, de máig sokat idézett svájci Hermann Lübbe kompenzációs teóriájával², amely szerint a modernizáció üteme, az állandó változások miatt az egyén minél több kapcsolódási pontot keres a történeti múlttal, hogy a folytonosság érzését fenntartsa. Ebben kiemelt szerepet kapnak az autentikus tárgyakat, a tradíciókat őrző múzeumok, gyűjtemények. Kádár János Magyarországnak múzeumalapítási láza mindkét szempontból értelmezhető: a pártállam részéről elvárt szocialista hazafiság, az ezzel párosuló állami támogatások rendszere éppúgy hatással volt erre a folyamatra, mint az éppen eltűnő hagyományos paraszti életmód, a gazdasági-társadalmi átalakulások, az urbanizáció okozta szorongás, a múlt iránt érzett nosztalgia vagy a ránk hagyott örökség megőrzésének természetes vágya.

helyi
kezdeményezések

¶ A felülről (párt, tanács, népfront) jövő kezdeményezések mellett a települések jelentős részén volt olyan személyiség, aki megfogalmazta a múlt dokumentációjának igényét, megszervezte különböző minőségben a gyűjtést, majd az így létrejövő tárgye gyűttesek, kutatási eredmények bemutatását. Ezek – a korszak nyelvhasználatára szerint helyi kezdeményezések – remekül illeszkedtek a vidéki kultúrpolitika, a múzeumi, közművelődési és műemlékvédelmi törvények által szabott gyakorlatba. Felgyorsította, egységesítette a folyamatot, amikor 1974-ben a Minisztertanács határozatot hozott, hogy azokat a korábban felmért, helyben megőrzött népi műemlékeket, amelyeket másként nem tarthatnak fenn, állami tulajdonba veszik.³ A harmincmillió forintos állami támogatásnak köszönhetően egyfajta múzeumi boom figyelhető meg: tájházak, faluházak, múzeumházak, szabadtéri néprajzi múzeumok, tanyamúzeumok, honismereti tájházak, emlékházak, helytörténeti gyűjtemények alakultak, amelyek az egykori paraszti, falusi életmód emlékét voltak hivatottak őrizni. Különböző nevű kiállítások, amelyek mögött eltérő szemlélettel, filozófiával, változó minőségben kialakított múzeumok bújtak meg. Ez az 1980-as évek végéig tartó mintegy másfél évtized alatt – becslések szerint – mintegy száz épületet,

[2] Lübbe, Hermann: *Zeit-Verhältnisse. Zur Kulturphilosophie des Fortschritts.* Graz-Wien-Köln, 1983

[3] Balassa M. Iván: *A tájházak muzeológiai és műtárgyvédelmi kérdései.* A Miskolci Hermann Ottó Múzeum Közleményei, 1981. 1–9., Kurucz Albert-Balassa M. Iván-Kecskés Péter: *Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon.* Bp. 1987. Novák László: *A falumúzeum – múzeumház szerepe a hagyomány-őrzésben és a közművelődésben.* In: *Honismeret*, 1985/5., 44–47.

tájházak
emlékházak
speciális
gyűjtemények

pontosabban portát jelentett, és különösen Pest, Veszprém, Hajdú-Bihar és Borsod-Abaúj Zemplén megyében segítette a vidék népi építészeete reprezentáns darabjainak megőrzését. Pest megyében 1976-ban megyei tanácsi határozat nyomán kapták feladatul a múzeumok a gyűjtőkörükbe tartozó tájházak gondozását és szakmai felügyeletét.⁴ Hasonló módon szaporodtak a hírességek szülőhelyén felállított emlékházak vagy speciális gyűjtemények. Csak egyetlen példa: az agrártörténeti emlékek fokozottabb védelméről szóló 1977-es rendeletről függetlenül Mezőkövesden Hajdu Ráfis János 1979-ben ajánlotta fel mezőgazdaságigép-gyűjteményét, amelynek köszönhetően ma a nevével egybefonódó múzeum az ország egyik legnagyobb agrár-műszaki kollekciónak őrzője. Szavait érdemes a fenti pártemberek és a svájci tudós szűrőjén keresztül is olvasni: „A saját gyűjtőmunkám abból az érzelmi töltésből indult el, hogy úgy éreztem, szüleim, elődeim kézmelegét, emlékéket őrzik azok a tárgyak, melyeket az egykori parasztgazdaságunkból vagy rokonságom köréből megmentettem.”⁵ Úgy tűnik, az állampolgárok és az állam elképzelései ebben a kérdésben nemegyszer keresztezték egymást.

nemkivánatos és
ellenőrizhetetlen

¶ Villangó István, aki 1979 és 1990 között vezette az akkori minisztérium közgyűjteményi főosztályát (lásd vele készült interjúkat), saját bevallása szerint csak tájházból legalább százat nyitott meg. Az ő adatai szerint 1979-re négyszázhatvannégy múzeum, 1989-re hétszáznegyvenkilenc múzeum működött Magyarországon, ám a látványos számok időnként nélkülöztek minden szakmaiságot. Már egy 1963-as miniszeri jelentés „nemkivánatos és ellenőrizhetetlen, silány szakmai színvonalú, sokszor presztízsérdekeket képviselő kiállítóhelyekről, falumúzeumokról”⁶ beszél, mindez a hetvenes években elinduló kismúzeumi boommal együtt mérhetetlen terhet rótt a megyei múzeumok szakembereire, akiknek a saját gyűjteményük mellett sokszor távoli, rosszul megközelíthető településeken kellett helytállniuk. A nyolcvanas évek utolsó évtizedében kétszáznegyvenhárom múzeumot alapítottak, de ezek többsége múzeumi kiállítóhely, bemutatóhely volt, ahogy az akkori területért felelős főosztályvezető is megállapította, tovább nőtt az aránytalanság a „valódi” és az „alig

[4] Bereczki Ibolya: *Tájházak Magyarországon*. Tájházi akadémia 2009. http://www.tajhazszovetseg.hu/sites/default/files/tajhazi_akademia/01_bereczki_ibolya_tajhazak_magyarorszagon.pdf.

[5] Réz Gyula: *Hajdu Ráfis János és felesége, Bakos Mária múzeumépítő munkássága*. In: *Tájházi Hírlevél*, 2010/4. <http://heimatmuseum.hu/anyagok/2010/TH20104.pdf>.

[6] Basics Beatrix szíves közlése.

A tényői tájház, 1975
Szabadtéri Néprajzi Múzeum Fotóóra

múzeumok” között. 1989-re az intézmények húsz százaléka volt képes valamennyi múzeumi feladat együttes teljesítésére. Szomorú jel volt, hogy ebben az évben a tíz évvel korábbi szint alá esett vissza a látogatottság a múzeumokban.

helyben megőrizni

Tájak, Korok,
Múzeumok

¶ Villangó István ettől függetlenül a minisztérium részéről nemcsak támogatta, hanem inspirálta is ezeket a kezdeményezőket. Az akkor alakuló skanzenek gyakorlatával szemben azt hangsúlyozta, hogy a népi műemlékeket a történeti, művészeti, természeti értékekhez hasonlóan helyben kell megőrizni, ott kell megmutatni, megismertetni őket, ahol ezek létrejöttek, ahol használták, ahol együtt éltek velük.⁷ Hozzá hasonlóan számtalan esetben helyi vezetők, párttitkárok, káderek láttak lehetőséget a múzeumok létrehozásában, főleg miután a *Tájak, Korok, Múzeumok* sorozatban a település nevezetességeként önálló kiadványt is kaptak ezek a gyűjtemények. Ahogy Villangó István fogalmazott, irányelveket, ajánlásokat adtak ki, tárgyaltak a megyékkel, hogy a helyi kezdeményezőket karolják fel, vagy legalábbis ne akadályozzák.

¶ Balassa M. Iván és Zentai Tünde, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum nyugalmazott muzeológusai maguk is több tájház létrehozásánál bábáskodtak, évtizedeken át szakfelügyelőként látogatták őket, ők úgy emlékeznek, három módon jöttek létre ezek az intézmények: helyi, illetve állami vagy vezetői kívánalomra, például a városi rangra való emelkedés miatt, valamint műemlék-felügyeleti kezdeményezésre, amelyet erősen motivált az a miniszteri támogatás, amely a műemlék épületek megőrzését szolgálta. Balassa M. Iván szerint, aki a terület problémáiról már a nyolcvanas évek elejétől publikál, a mai napig nehézséget okoz a muzeológia számára, hogy a műemlékesek a népi műemlékeket tájháznak tekintik, akkor is, ha nem működik bennük múzeum. Ettől eltekintve Villangó Istvánnal egyetértenek abban, hogy nagyon sok múlott azon, milyen volt a döntéshozók személyes érdeklődése. Zentai Tünde kutatási területén, Baranya megyében például Takács Gyula kulturális elnökhelyettes rajongott a népi műemlékekért. A hetvenes évek elején múzeumi és műemlékes szakemberekkel fel is mérték faluról falura a megye parasztházait, majd a jelentőseket igyekeztek felújítani

[7] Villangó István: „A kicsit szép”. A kis múzeumok helye, szerepe a múzeumok rendszerében. In: *Történeti Muzeológiai Szemle*, 6. 2006. 223–226.

és berendezni. Máshol a tájházakat átfogó koncepció alapján választották ki. Heves és Veszprém megyében nem akartak megyei skanzent, hanem széles körű néprajzi kutatás után tájházak láncolatát hozták létre, bemutatva a legkülönbözőbb társadalmi rétegek életvitelét.

¶ A helyiek által gyakran esetlegesen létrehozott múzeumokban ugyanakkor szörnyű hibák voltak, amelyet a megyei múzeum szervezet próbált ellensúlyozni. A szakfelügyeletet előbb a Néprajzi Múzeum látta el: volt idő a hatvanas évek végén, amikor az összes magyar tájház szakfelügyelője Balassa M. Iván volt. Könnyebbséget, de megnyugtató megoldást nem jelentett, miután országos múzeumként a Skanzen muzeológusai végezték el ezt a feladatot, együttműködve a megyei szakemberekkel. Vizsgálták a berendezés hitelességét, az épület állapotát, a nyilvántartást, az üzemeltetést, de a születésétől fogva életképtelen múzeumokon ők sem tudtak segíteni.

személyhez kötött

¶ Balassa M. Iván többször kifejtette munkássága során, hogy ezeknek a kismúzeumoknak a rákfenéje az, hogy születésük és üzemeltetésük személyhez kötött. Ilyenkor a tudományos szempontok gyakran nem kaptak kellő súlyt, sőt olyan gyakorlati kérdéseket is szem elől tévesztettek, hogy megoldható-e a tájház folyamatos és korszerű üzemeltetése, megközelíthető-e a múzeum. Nem ritka, hogy az ilyen, egyéni kezdeményezésből létrehozott tájház gazdátlanul maradt, amikor a létrehozó valamilyen okból nem tudta a munkát folytatni, ekkor azután a gyűjtemény szétesett, vagy felesleges teherként a megyei múzeumi szervezet, később az önkormányzat öröksége lett. Ahogy Zentai Tünde fogalmazott: szervezet hiányában személyfüggő volt a siker. Főleg mert a megyei múzeumi szervezet sem mindenütt egyformán jól működött. Volt olyan tájház, amelynél kiderült, hogy a megyei múzeumból évekig nem jártak ide ki. Szomorú példa,

„A saját gyűjtőmunkám abból az érzelmi töltésből indult el, hogy úgy éreztem, szüleim, elődeim kézmelegét, emlékét őrzik azok a tárgyak, melyeket az egykori parasztgazdaságunkból vagy rokonságom köréből megmentettem.”

hogy miután a Tolna megyei múzeumszervezet lelkiismeretes néprajzosa, Gémes Balázs elhunyt, az általa kialakított, szakmai szempontból kiváló szakályi tájház sorvadásnak indult. Az sem volt szerencsés, amikor a helyiek a műemlékesekkel és a muzeológusokkal ellentétben nem akartak tájházat. Nagydobszán például a helyiek kifejezetten a falu elmaradottságának, sanyarú sorsának szimbólumát látták a számunkra csodálatosan megőrzött füstös konyhás, talpas házban, annak megmaradt berendezésében. A lakosság szurkolt, hogy a ház összeomoljon, hiszen ők felejteni akartak.

¶ A már említett *Honismeret* folyóirat rendszeresen tudósított olyan hazafias kezdeményezésekről, amelyek célja helytörténeti gyűjtemény, múzeum létrehozása volt. Történetük legtöbbször alátámasztja, hogy a „múzeummegmaradás törvényének” egyik állandója a közösség ereje, illetve a létrehozó személye, alakjának emléke. Komlón, miután egy kotrógép mamutcsontot hozott a felszínre, egyre többen kezdtek el érdeklődni településük múltja iránt. Az 1980/4-es szám szerint egy fiatal tanár, Cserdi András vezetésével diákok járták be a települést és a környékbeli falvakat, hogy érdekes mezőgazdasági, bányászati eszközöket szedjenek össze, a gyerekeket a Kossuth Bányauzem Volkov szocialista brigádja is követte, miközben az előkerülő bútorokat egy önkéntes bútorasztalos javította meg. Az így összegyűlt történeti-néprajzi anyagból végül a pécsi Janus Pannonius Múzeum segítségével nyílt kiállítás, majd múzeum.⁸ A ma az egykori pártház épületében megtekinthető Komlói Helytörténeti és Természettudományi Gyűjtemény honlapja szerint a lendületes kezdetek után a komlói muzeológia évtizedeken át infrastrukturális, személyi és szakmai problémákkal küszködött, neve a mindenkori elvárásoknak megfelelően változott. Az intézmény civil támogatottsága ugyanakkor jelenleg is számottevő: a nyugdíjas korosztály ötletekkel és tárgyakkal gyarapítja ma is a gyűjteményt.

¶ Hasonlóan jól működik az 1972-ben működési engedélyt kapó Iváncsai Helytörténeti Gyűjtemény, amely első éveiről az alapító Fűrész Gyulától olvashatunk a *Honismeret* egyik 1976-os számában. Innen tudjuk, hogy az úttörőcsapat segítségével

[8] Dr. Tóth István:
Honismereti
múzeum született
Komlón.
In: *Honismeret*,
1980/4. 5-6.

gyűjtött néprajzi anyag teljes egészében leltárkönyvbe került. A cikk írója – aki 1991-ben, halála előtt hét évvel alapítványt hozott létre a gyűjtemény működtetésére – már ekkor problémásnak érezte a hasznosítást, szerinte nem elegendő a tárolás, a rendszerezés, mindezt közkincsé kell tenni.⁹

¶ Nem minden gyűjtemény tekinthet vissza azonban ilyen folytonosságra. Jugoszláv területen, a Dráva-szögben, Vörösmarton (Zmajevac) a pécsi múzeum muzeológusai segítségével létrehozott Tájmuzeum legértékesebb darabjai a kilencvenes évek háborús időszakában eltűntek, a múzeum sokáig a túléléséért küzdött.¹⁰ Az intézményt egy helyi tanárnő, kutató, Baranyai Júlia álmodta meg. A megvalósításba bevonta tanítványait, generációkkal együtt térképezte fel és gyűjtötte a táj múltjának tárgyi és írásos emlékeit, hogy azután 1979-ben megnyíljon a később a „múlt idők házának” is nevezett múzeum. Az alapító személyének erkölcsi és szellemi hagyatéka olyan erős, hogy előbb az intézmény 1986-ban felvette a nevét, majd az így létrejött Baranyai Júlia Múzeumi Gyűjtemény felújításához is szervesen hozzájárult a közemlékezet részévé vált tanárnő iránt érzett tisztelet. Jelen pillanatban a szakmai hozzáértés hiányával küszködő gyűjtemény újra látogatható.

¶ Előfordult, hogy a helyi kezdeményezők nem magánszemélyek voltak, hanem termelőszövetkezetek, üzemek, szocialista vállalatok. Ezek az intézmények sokszor még nagyobb bajba kerültek, mint azok, akik egy lelkes lokálpatrióta munkásságának köszönhették a létüket. A Pest megyei Nagykáttán az egyik termelőszövetkezet megszerzett egy 1900 körül épült tanyát, amit ünnepi összejövetelek alkalmából használt. Amikor felvetődött a gondolat, hogy tájházzá alakítják az épületet, a téves vezetősége gyűjtést hirdetett a dolgozók körében, akik nagy mennyiségű tárgyat hordtak össze a tanya udvarán. Ezek után megkértek egy idősebb embert, hogy rendezze be a házat úgy, ahogy azt gyerekkorában látta. A tanya ezután évekig hitelesen tükrözte a környékbeli tanyasi lakosság húszas–harmincas évekbeli életmódját. A tanyamuzeum ma már nem látogatható, amint a berendező alakjára is fátyol borult. A tárgyak egy másik kontextusban tekinthetők meg a strandfürdő mellett újonnan felépített „tájházzban”.

[9] Fűrész Gyula:
Az iváncsai
helytörténeti
gyűjtemény.
In: *Honismeret*,
1976/1. 13–15.

[10] Faragó
Árpád: Emberek,
események...
In: *Hét nap*,
2009.12.30
[http://hetnap.rs/
cikk/Emberek-
esemenyek-1126.
html](http://hetnap.rs/cikk/Emberek-esemenyek-1126.html), illetve *Úrbán
Aladár: Tájmuzeum
Vörösmarton*.
In: *Honismeret*,
1980/3. 10–12.

Német Nemzetiségi Tájház, Gyöngk, 1985
Gáspár Mihály felvétele
Szabadtéri Néprajzi Múzeum Fotótára

A nyolcvanas évek utolsó évtizedében 243 múzeumot alapítottak, de ezek többsége múzeumi kiállítóhely, bemutatóhely volt. Nőtt az aránytalanság a „valódi” és az „alig múzeumok” között. 1989-re az intézmények 20 százaléka volt képes valamennyi múzeumi feladat együttes teljesítésére. Szomorú jel volt, hogy ebben az évben a tíz évvel korábbi szint alá esett vissza látogatottság a múzeumokban.

*a rendszerváltással
járó gazdasági
nehézségek*

¶ Külön problémát okoznak a Népi Iparművészek Tanácsa (NIT) fenntartásában lévő tájházak, amelyek mellett helyi háziipari szövetkezet működött. Ilyen nyílt Kalocsán, Decsen, Mezőkövesden, Tótkomlóson és Karcagon. Ezek a gyűjtemények a rendszerváltással járó gazdasági nehézségekkel jutottak válságba, Balassa M. Iván emlékszik olyan esetre a kilencvenes évek elején, amikor újsághirdetésben árulták az egyik ilyen tájház épületét, még hozzá berendezéssel együtt. Ezzel szemben a néhol döcögő megyei múzeumi rendszer sokszor hitelesen helyreállított, karbantartott épületeket, szakszerűen berendezett enteriőröket, múzeumi nyilvántartásba vett, restaurált tárgyállományt jelentett. Időzített bomba volt azonban, hogy a hálózat fenntartását a megyei múzeumok anyagi és humán erőforrásaira építették, és később abból súlyos nehézségek fakadtak, mivel az épület többnyire a település (tanács) tulajdonában maradt, viszont a tárgyakat a megyei múzeumok gyűjteményébe leltározták be. A berendező muzeológusok a gyűjtés, létrehozás fázisában működtek együtt a helyi közösségek meghatározó személyiségeivel, a megnyitás után a tájház többnyire kiállítóhelyként működött, és gyakran csak a gondnok személyétől függött, hogy az épület és tárgyai milyen állapotban várták a látogatókat. A tájházakban ritkán voltak rendezvények, programok, így a helyi érdeklődés folyamatosan csökkent, és sok esetben az évtized végére az éves látogatószám el sem érte, vagy alig haladta meg a száz főt.¹¹

[11] Bereczki, 2009.

a kollektív feledés
szimbólumai

¶ A közösség számára ugyanakkor magának a múzeumnak, tájháznak a létrehozása, felállítása, a közös munka sokszor erőteljesebb élmény volt, mint annak működtetése, hiszen a gyűjtés után a feldolgozás folyamatát már nem az alapítók végezték el. Hiába épülhetett be ilyenkor a gyűjtemény a megyei múzeumok rendszerébe, azzal, hogy a szűrést, a meghatározást, a kategorizálást, majd az intézmény fenntartását kiszervezték a létrehozó közegekből, és ezzel a közösség akaratlanul is távol került az önreprezentációs igénnyel megáldott intézménytől, az esetlegesen egybegyűjtött anyag pedig a származási helyétől. A leltárkönyvben megőrzött adatok gyakran elszakadtak egykori használóik, megőrzőik leszármazottaitól, a múzeumalapítók helyébe lépő új generáció számára a megmaradt tárgyak, leírások már csupán információteredékek voltak. A kollektív emlékezet helyett így váltak ezek az intézmények gyakorta a kollektív feledés szimbólumaivá. A tájház, a helytörténeti gyűjtemény az elszalasztott lehetőség, az elvesztett múlt, a megszakadt folytonosság, a meg nem tanult saját történelem jelképévé vált, és egyre inkább terhet jelentett a fenntartóinak.

¶ Az elmúlt bő évtizedben tapasztalt tájházi reneszánsz is azt bizonyítja, hogy ez az intézménytípus akkor életképes, ha elemeit újra megtalálja a saját közösségük, közösségi hellyé válnak, és ha olyan programkínálattal állnak elő, amely nem csupán a múlt üzenetét hordozza, hanem a jelenkor különböző műveltségű, motivációjú és korú látogatóinak lehetőséget teremt, hogy mindezt megértsék és feldolgozzák.¹² A Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Tájházszövetség ma olyan hátteret nyújt azoknak a közösségeknek, amelyek színvonalas kiállításokat, rendezvényeket szeretnének létrehozni, amelyre hosszú távon biztonsággal építhetnek. Hasonlóan speciális szakmai hálózat biztosított túlélést és megújulást a műszaki kiállításoknak, valamint az irodalmi emlékházaknak.

¶ Az ezeknek az intézményeknek több alkalommal meghirdetett minisztériumi, NKA- és uniós pályázatok mellett azonban a fenntartásban és az üzemeltetésben ma már a döntő szerepet a helyi civilek játsszák, akik közül ma sem hiányoznak a meghatározó, elhivatott vezéregyéniségek.

helyi civilek

[12] *Tájházi tudástár.* CD-ROM. Szerk.: Berényi Marianna, 2006.

Lázár György miniszterelnök, a felesége (a háttérben) és Cservenka Ferencné, a Pest Megyei Pártbizottság első titkára a Kovács Margit Múzeumban
Ferenczy Múzeumi Centrum